

“... моя Україно, ... Я до тебе літатиму З хмари на розмову”

Творча зустріч з М. Миколайчук, В. Коротею-Ковальською та Г. Денисенко в Національному музеї Тараса Шевченка та їхня кіномистецька інтерпретація поеми-комедії Т. Шевченка “Сон” (1844)

Олеся Пономаренко
канд. філол. наук,
стар. наук. співр.
Національного музею
Тараса Шевченка,
м. Київ

9 жовтня 2014 р. в Національному музеї Тараса Шевченка відбулися ювілейні урочистості з нагоди 200-річчя від дня народження **Т. Шевченка**, 120-річчя від дня народження **О. Довженка** (10 вересня 1894), 50-річчя виходу у світ кінофільму “Сон” (режисер і автор сценарію — лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка **В. Денисенко**, в ролі Т. Шевченка — лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка **І. Миколайчук**). Праправнучка Т. Шевченка по гілці брата Йосипа, старший науковий співробітник НМТШ **Н. Лисенко** влаштувала творчу зустріч із учасницями тріо “Золоті ключі” — народними артистками України **Марічкою** — дружиною **Івана Миколайчука** — та **Валентиною Коротею-Ковальською**, а також із рідною сестрою режисера **Галиною Терентіївною Денисенко**, яка виступила зі спогадами, презентувала власну книгу “*Чуєш, брате мій!*” і звернулася до присутніх російськомовних старшокласників із промовою про те, яку ціну в радянські часи їхні бабусі й дідусі змушені були заплатити за те, щоб сьогодні вони мали право особистого вибору на користь рідної мови.

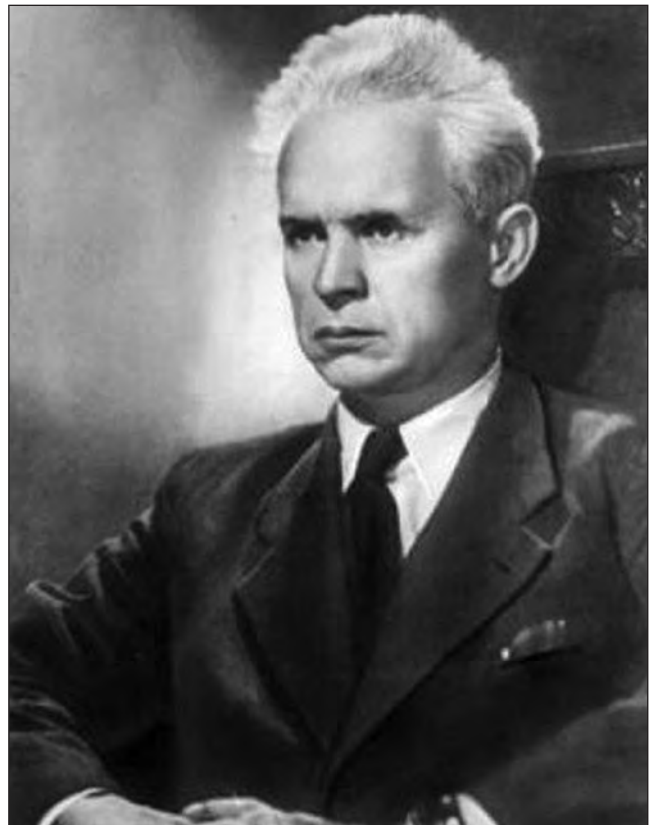
Фільм “Сон” знято на кіностудії ім. О. Довженка вже після смерті Олександра Петровича. Режисер **В. Денисенко** народився 7 січня 1930 р. у с. Медвин Богуславського повіту на Київщині, навчався на акторському й режисерському факультетах Київського театрального інституту і, закінчивши перший курс, у 1948 р. познайомився в Москві з **О. Довженком** — видатним творцем українського поетичного кіно. За його сприяння вступав до Всесоюзного Державного інституту кінематографії, де сам **О. Довженко** вів курс кінорежисерів, але напередодні екзаменів вирішив забрати документи, а незабаром повернувся з Москви до Києва та й продовжив навчання у Театральному інституті, так і не зізнавшись своєму духовному батькові у справжній причині цього вчинку — нестачі коштів на прожиття в столиці СРСР. Коли ж Олександр Петрович приїхав до Києва, Володимир, не маючи грошей, нарвав на пустирищі біля теперішнього бульвару Дружби народів польових квітів, прийшов на вокзал зустрічати улюбленого вчителя з цим букетом. “*Яка у Вас ніжна поетична душа!*”, — зворушено мовив Олександр Петрович, котрий дуже любив польові квіти, адже від них віяло рідною Україною. Відтоді між **О. Довженком** та **В. Денисенком** зав’язалася творча дружба на все життя. Не завжди це були “*гладенькі*”, рівні стосунки, сповнені похвали: Олександр Петрович на початку цього спілкування міг звинуватити учня, який робив перші спроби кадрувати його новели на сценарії, то в

Іван Миколайчук (1941—1987) — український кіноактор, кінорежисер, сценарист — у ролі Тараса Шевченка (“Сон”, 1964 р.)

**Володимир Денисенко (1930—1984)
український кінорежисер, сценарист**

**Олександр Довженко (1894—1956)
український письменник, кінорежисер, кінодраматург,
художник, класик світового кінематографу**

холодній розрахунковості, то в рабському копіюванні літературного твору, а невдовзі вже довірив Володимиру Терентійовичу перекладати власні сценарії українською мовою і майже не правив його перекладів. **Микола Шудря** формулює основний закон поетичного кіно, який **О. Довженко** прищеплював своїм студентам-ВДІКівцям: *подібно до того, як вірші є поезією, а не просто римованими словами і думками, твори кінематографу мають нести в собі поезію й апелювати не лише до свідомості глядача, а й до його почуттів, тобто, вони є поезією тією мірою, якою виражають головні ідеї й почуття людей свого часу.*

О. Довженко став для **В. Денисенка** учителем усього життя. За спогадами самого Володимира Терентійовича, Олександр Петрович радив йому, режисерів-початківцю тренувати думку, записуючи побачене — заради того, щоб уникнути складнощів висловлювання. *“Чи значить це, що режисер повинен бути письменником?”* — запитав **В. Денисенко**. На це **Олександр Довженко** відповів: *“Ні. Режисер не обов’язково має писати сценарії, але він повинен бути автором своїх картин, а не тільки інтерпретувати чужі, часом невластиві йому думки, як це роблять ремісники. Люди, в яких немає фантазії, — то бідні люди”*. Ці слова глибоко запали в душу Володимира Терентійовича, котрий торував нелегкий власний шлях у мистецтві кінематографа.

Після закінчення II курсу Київського театраль-ного інституту ім. І. Карпенка-Карого **Володимиру Денисенкові** як успішному студенту призначили ста-

лінську стипендію — і в цей же час (у ніч на 28 червня 1949) заарештували за підозрою в українському націоналізмі та зв’язку з ОУН-івцями; відібрали три зошити з ліричними віршами, які грубо знищили після арешту через їхню непотрібність для справи. Влаштували нічні допити з тортурами, змушували підписувати наклепи на самого себе і давати підписку про нерозголошення методів слідства (дізнання).

Коли Володимир Терентійович повернувся із заслання в 1853 р., його молодша сестра Галина (народилася 18 липня 1931 р.) була вже сивою від горя. *“Брата поновили на III курсі режисерського факультету, — згадує Г. Денисенко, — оголосивши всім, що з ними навчатиметься “ЗЕК”. Повисло напружене мовчання”*. Та прийшов керівник курсу **Мар’ян Михайлович Крушельницький** і попросив щось прочитати. Володимир почав: *“Минають дні, минають ночі..”*, а далі ще півгодини читав **Шевченка**. У присутніх мороз пробігав по шкірі, а на очі наворачалися сльози. І відтоді ніхто вже не називав його “ЗЕКом” — стверджує сестра, член Союзу українок, кандидат медичних наук **Галина Терентіївна Денисенко**, яка протягом 40 років очолювала наукову роботу на кафедрі терапії стоматологічного факультету НМУ ім. О. Богомольця, протягом 20 років була експертом у Національній комісії радіаційного захисту України, є автором концепції “Карпати — дітям України”, представленої на IV Всесвітньому конгресі українців.

Саме Олександр Петрович доручив **Денисенкові** розшукати в Київському театральному інституті

Учні 11 класу та вчителі Київської середньої школи № 57 — учасники творчої зустрічі

студентку **Наталю Наум**, яку побачив у фільмі “Земля” (за **О. Кобилянською**) і вирішив запросити на роль Олесі у своїй “Поемі про море”. Володимир Терентійович її розшукав, а через два тижні вони одружилися. Згодом **Наталія Денисенко** зіграє роль **Явиги Гусиковської**, закоханої в молодого Т. Шевченка, у фільмі “Сон”.

Остання зустріч Володимира Терентійовича з Олександром Довженком відбулася 26 жовтня 1956 р. Тоді — незадовго до своєї смерті 25 листопада 1956 р. — Олександр Петрович поділився з Володимиром заповітною мрією: “хочу збудувати хату на Україні, де-небудь під Києвом, над Дніпром”. Ця сама мрія бринить у поетичних рядках Т. Шевченка на засланні: “Я тільки хаточку в тім раї / Благов, і досі ще благаю, / Щоб хоч умерти на Дніпрі, / Хоч на малесенькій горі” (“Не молилася за мене...”, 1850).

Сергій Тримбач відзначає “Сон” (1964) як “перший справжній успіх Денисенка. Фільм про молоді літа Тараса Шевченка. Іван Миколайчук, ще студентом, знявся у головній ролі, що багато в чому зумовило успіх стрічки”. Пошуки виконавця на роль молодого Тараса були тривалими. Обрали 22-річного **Івана Миколайчука**, студента другого курсу Київського театрального інституту, який на той час уже знімався у фільмі “Тіні забутих предків” **С. Параджанова**.

Перед глядачем Денисенкового “Сну” пропливає юність Шевченка-кріпака, розкривається пробудження поетичного генія Тараса і потяг до малювання, домінування теми смерті в ранній творчості худож-

ника, лунає несамовита радість звільнення з кріпачтва турботами великих людей Петербурга і земляків. Та знову приголомшує вирок імперії — арешт і заслання. Працюючи над сценарієм “Сну”, Володимир Терентійович відчув необхідність вставити пісню про тугу за Батьківщиною, про долю покріпачених земляків на чужині. Сьогодні мало хто назагал знає, що саме **В. Денисенко** познайомив поета **Дмитра Павличка** й тоді ще маловідомого композитора **Олександра Білаша**, — свідчить **Олеся Білаш**. Донька композитора зауважує, що з цього знайомства народилися пісні “Два кольори”, “Впали роси на покоси”, “Лелеченьки”, “Явір і Яворина”.

Про випадок у Спілці композиторів, який явив світові пісню “Лелеченьки”, розповіла присутня на творчій зустрічі “Моя Україно, ... я до тебе лігатиму / з хмари на розмову” сестра режисера **В. Денисенка** Галина Терентіївна. Сумуючи в панській “людській”, кріпаки, завезені далеко від України, співають пісню, що нагадує їм рідний край: “З далекого краю / Лелеки летіли, / Та в одного лелеченьки / Крилоньки зомліли. / Висушила силу / Чужина проклята, / Візьміть мене, лелеченьки, / На свої крилята. / Ніч накрила очі / Мені молодому, / Несіть мене, лелеченьки, / Мертвого додому”.

“Пошуки виконавців пісні “Лелеченьки” серед різних жіночих колективів були безуспішними. Нарешті брат вибрав групу дівчат із хору ім. Г. Верьовки, до якої входила дружина **Івана Миколайчука** — **Марія**”, — згадує **Галина Терентіївна Денисенко**.

Виступ В. Короті-Ковальської.

Зліва направо: О. Пономаренко, Н. Лисенко, Г. Денисенко, М. Миколайчук, В. Коротя-Ковальська

Марічка Миколайчук розповіла усім, хто зібрався у конференц-залі НМТШ, як їй колись наснився пророчий сон, що до хати завітав **Тарас Шевченко**, що вона уві сні про це розповіла чоловікові, а він на це відповів — хто б не постукав, запрошуй до хати. Далі Марічка розповідала, як **Іван Миколайчук**, режисер і сценарист, прагнув зіграти роль Тараса Шевченка і що заради того, щоб дістати цю роль, ладен був за нею переповзти навколішках через всю Україну. **В. Коротя-Ковальська** розповіла про гордого красеня Івана, котрий над усе відчував відповідальність за втілений ним у кінематографі образ найбільшого співця України — Тараса Шевченка, як любив свою Марічку із променистими очима.

Марічка Миколайчук принесла на творчу зустріч упорядкований нею альбом “Іван Миколайчук: магія любові”, який із пам’ятними підписами М. Миколайчук, В. Короті-Ковальської й Г. Денисенко був подарований НМТШ. **Н.О. Лисенко** звернула увагу присутніх на той факт, що **І. Миколайчук**, найбільш схожий на свого героя Т. Шевченка з-поміж артистів, настільки заглибився в образ, що навіть прожив однаковий із ним земний вік — 47 років. Після презентації книги **Марічка Миколайчук** дуєтом з **Валентиною Коротю-Ковальською** виконали пісню “Лелеченьки” і ще низку пісень — на слова **Т. Шевченка** і народних.

В. Денисенко після відходу **О. Довженка** в кращий світ втілюватиме в українському кінематографі провідну ідею свого вчителя: “*Існує велика ідея віддачі. Для того, щоб мати, людина повинна віддавати, віддавати своєму народові. Кожен — що може. А надто митець. Він у несплатному боргу перед землею, яка вигодувала його. Віддавати треба щиро, нічого не шкодючи*”. І **В. Денисенко** в часи терору **Й. Сталіна** й **Л. Кагановича** віддаватиме життя, щоб показати історичну правду про Україну, духовну велич її народу. В фільмі “На Київському напрямі” осмислить подвиг киян у захисті країни, за який радянська влада заплатила зрадою і розправами. За власним сценарієм у 1964 р. у фільмі “Сон” покаже **Т. Шевченка** сповненим гідності бунтівником проти імперії та діючого царя. Під наглядом “кагебістів” у цивільному знімає останній фільм — “Високий перевал”, у якому розкриє правду про роль партизанів Західної України у захисті Батьківщини та про підривну діяльність перевдягнених “енкаведистів”. У виконанні складної ролі **Ярослави Петрин**, задуманої режисером **В. Денисенком** для дружини Наталки, у фільмі “Високий перевал” про трагедію українського народу в Прикарпатті, звідки вона родом, проявилася вершина таланту актриси. Митцеві постійно придушували творчу ініціативу, і це спричинило серцеві напади та його передчасний відхід із життя 10 червня 1984 р. у Києві. Не дозволив викликати швидку допомогу, щоб не лягти в лікарню, а дознімати “Високий перевал”. На дві години пішов відпочити до кімнати — і заснув вічним сном. А його фільми замовчуються і сьогодні.

У 2014 році минуло 30 років від дня смерті **Володимира Денисенка**...

9 жовтня 2014 року для присутніх у конференц-залі НМТШ демонструвався кольоровий фільм “Сон” (1964) українською мовою (кінострічки режисера перекладали тоді російською, кількість українських оригінальних відповідників дуже обмежували), знятий і випущений у світ до 150-річчя від дня народження Т. Шевченка.

Родина Денисенків заслуговує на вдячну пам’ять киян ще й участю в насадженні парку Політехнічного інституту столиці: тут височать могутні сосни, посаджені батьком Володимира й Галини, **Терентієм Яковичем Денисенком**, затишно розмежовуючи навчальні корпуси з проспектом Перемоги.

Принагідно до ювілейних урочистостей на вшанування **Т. Шевченка**, **О. Довженка**, **В. Денисенка** в атріумі НМТШ експонувалася книжкова виставка “Та й сон же, сон, напрочуд дивний...”, на якій відвідувачі ознайомились із першодруком поеми-комедії “Сон” **Т. Шевченка** (1844) у празькому виданні “Кобзаря” (1876), виданням “Кобзаря” 1964 р., у якому поема “Сон” (“У всякого своя доля...”) надрукована з епіграфом із Євангелії від Івана: “*Духу істини світ не може прийняти, оскільки не бачить його і не знає*”, з окремими виданнями поеми “Сон” 1960-х у Києві та Львові, виданнями, що розповідають про втілення шевченківських образів в українському поетичному кіно: “Тарас Шевченко та його герої на екрані” **С.В. Дубенка** (К.: Наук. думка, 1967), “Іван Миколайчук” **Л. Брюховецької** (Серія “Сузір’я”. Бібліотека української родини. — К., 2007), “Іван Миколайчук. Магія любові” (упорядник — **М. Миколайчук**. — К., 2011), пісенним репертуаром українських композиторів на слова Т. Шевченка в книзі учасниці тріо “Золоті ключі” **В. Короті-Ковальської** (примірник із дарчим написом авторка подарувала музеєві) “Пісенний світ українознавства” (Кам’янець-Подільський, 2011), двотомним виданням кіноповістей та оповідань **О. Довженка** (Київ, 1958 і 1959), в яких осмислені шевченківські образи і на які **В. Денисенко** писав свої сценарії (перший його сценарій — за оповіданням “Відступник”), дослідженнями та спогадами сучасників про **О. Довженка**: “Диптихом про О. Довженка” **М. Бажана** // Думи і спогади (К., 1982), статтею “Рік з Довженком” **М. Вінграновського** // Вибрані твори /Серія “Шістдесятники”. — К.: Смолоскип, 2013, книгою “Чуєш, брате мій!” **Г. Денисенко** (К., 2013), у якій, зокрема, вміщені спогади актора **Костянтина Степанкова**, запрошеного режисером на роль **Івана Сошенка** у фільмі “Сон”, дізналися про першодрук поеми “Сон” (1844) окремим виданням (Львів, 1865).

Ювілейні урочистості 9 жовтня 2014 року відбулися за сприяння генерального директора НМТШ **Стуса Д.В.**; у підготовці та проведенні заходів брали участь завідувач наукового відділу методичної та освітньої роботи **Кострач (Барановська) К.В.**, старші наукові співробітники **Лисенко Н.О.** (праправнучка Тараса Шевченка по гілці рідного брата Йосипа) й **Пономаренко О.Б.** ■